Mis on *laim* ja mida tähendab *laimama*

LEMBIT VABA

EKSS ütleb, et *laim* : *laimu* on 'laimamine; laimavad sõnad, laimav jutt'. Seda selgitust toetavad näitelausead *See on alatu, solvav, räpane, tige laim. Ära aja laimu! Laimu levitama, külvama. Laim on karistatav*. Samal ajal on *laim* eesti õigustermin, mille tähendussisu on 'teadvalt vale ja teist isikut häbistava väljamõeldise levitamine' (Esterm). *laimama* : *laimata* sisu avab EKSS aga nii: 'kellegi kohta valet, häbistavat väljamõeldist levitama'.

Sünonüümisõnastikus on *laim* esindatud sünonüümireaga *laimdus* van, *laimujutt*, *patujutt*, *valesüüdistus*, *teotus*, *insinuatsioon*, *insinueering*, *fabritseering*, *paharääkimine*; verbi *laimama* sünonüümireala liikmed on *mustama*, *tõrvama*, *teotama*, *rüvetama*, *määrima*, {kellegi kohta} *laimujuttu rääkima*, {kellelegi} *seitset surmapattu süüks panema*, *soppa kaela loopima*, *sopaga üle valama* (*kallama*), *poriga üle valama* (*kallama*), *poriga pilduma* (*loopima*), *mudaga pilduma* (*loopima*), {kellestki} *halvasti rääkima*, *insinueerima*, *solki kaela valama* (*kallama*), *täis pasandama* (SYS).

laim kuulub tänapäeva eesti keeles 10 000 sagedama sõnala hulka, *laimama* sellesse seltskonda ei mahu (Kaalep, Muischnek 2002). Ent eesti vanem leksikograafia noteerib üksnes verbi: *Laimama* Verleumden (Vestring 1998 [1710–1730]: 107), *laimama* verläumden, verspotten (Thor Helle 1732: 127). 1739. aasta piiblitõlkes on verb *laimama* ja teonimi *laimamine* sage, kuid sealgi puudub *laim* (Piiblisõnastik). Seevastu regilaulukeelele on omased nii *laim* kui ka *laimama*: *Isalaste soimamisi*, / *Emalaste laimamisi*: / *Isalaste soim on suuri*, / *Emalaste laim on laia*, / *Tütärde tiutis korki* ['kõrk'] (Kuusalu, ERA); *lapsed laimuta lihavad*, / *Neiud noomita nobedad* (Viru-Jaagupi, ERL III/1: 22); *Kurjas minda kutsutakse*, / *Õelaks minda üteltakse* / *Laisaks minda laimatakse* (Paistu, ERL III/1: 206).

laim ja *laimama* on EMS-i järgi ülemaaliselt tuntud. Hakkab silma, et Viru-Nigulas on nimisõnala türevokaal -a ('*laima*'); sama teave, kuid piirava levikumärgendita, leidub ka Wiedemanni sõnaraamatus: *laim* : *laimu* ~ *laima* 'põlgus, halvaksapanu, alavääristamine, teotus, laimamine / Verachtung, Herabwürdigung, Schande, Verläumdung, Verschmähung' (Wiedemann 1973 [1893]: 450).

Eesti *laimama*-verbil on vaseid soome murdekeeles, mis seni ei ole etümoloogide vaatevälja veel trehvanudki, nt Kallivere (Eesti Ingeris kõneldud soome kagumurre) *laimata*: *omii maita kiittää toisem maita laimajaa* 'omi maid kiidab, teiste maid laidab (mustab)' (kas eestipärasus?), Pielisjärvi (Põhja-Karjala savo murre) *laehmata*: *vähän aejam perästä alettaam minniintä* (= *miniää*) *talossa laehmata* 'natukese aja pärast hakatakse miniat talus laimama (halvustama)' ja võib-olla ka soome keele

põhjamurdes (sm *meänkieli*) registreeritud *laimistaa* 'laita, maha teha; alahinnata / moittia; väheksyä', nt Ylitornio *täällä vähä Venäjää laimistethiin* 'siin Venemaad pisut alahinnati' (SMS).

Valmiera piirkonnas kõneldud läti murdekeelest on kirja pandud üliharuldased *laimēt* ja *laimēties* 'sõimama', mis on ilmsed eestipärasused (Kagaine 2004: 118–119). Heikki Ojansuu (1915: 162, 1916: 115, 155) on oletanud, et sm *laimin*, nt väljendis *lyödä laimin* jt 'hooletusse jätta, tegemata jätta, kahe silma vahele jätta, (juhust) mööda minna lasta' lähtub võib-olla eesti sõnast *laim* : *laimu*. Oletus ei ole usutav ei semantika ega türevokaali tõttu ja soome etümoloogiasõnaraamatud seda etümologiseerimiskatset ootuspäraselt ka ei nimeta (SKES 2: 270 sub *laimi* 'vaikne koht merel; järellainetus'; SSA 2: 37 sub *laimea* 'lahja, lahjendatud'; Häkkinen 2004: 559–560 sub *laimea*). *laimama*-perre ei kuulu ka vdj *laimata* : *laimaan* 'äiata, virutada / шлѣпать' (VKS 3: 27) onomatopoeetilis-deskriptiivne tüvi, millele vastab sm *läimätä* 'virutada, äiata, lajutada'.

Ehkki *laimama* päritolu on aegade jooksul püütud korduvalt lahti harutada, puudub sellel endiselt rahuldav etümoloogia. Tegu on ebaselge sõnaga, on öelnud Alo Raun (1982: 69), kuigi lisab kaheldes võrdluse liivi verbiga *la'mmō* 'sõimata'; viimane on siiski läti hilislaen (vrd lt *lamāt* id.), mitte vastupidi, nagu Lauri Kettunen (1938: 184a) on kõhklemisi oletanud. Ka Sõnaveebist ei leidu *laimama* päritolukirjeldust.

Teadaolevalt tegi esimese tõsise katse *laimama* etümoloogia väljaselgitamiseks Andrus Saareste ajakirjas Eesti Keel peaaegu 100 aastat tagasi. Ta võrdles eesti sõnu *laim* ja *laimama* läti sõnadega *glaima* 'nali, meelitus, lipitsus' ja *glaimot* 'naljatama, meelitama, lipitsema, paitama' ning iseloomustas põgusalt nende indoeuroopa tausta, juhtides tähelepanu tõigale, et võrdluseks esitatud sõnadega on muuhulgas samatüvelised lt *gliemezis*, *glieme* 'tigu, teokarp', *gliemis* 'uss, vagel; tigu, teokarp' [läti näidete kirjaipilt kaasajastatud], visl *kleima*, vüks *kleimen* 'ära määrima'. Saareste arvates „ei ole laenatud lätist mitte uuemal ajal, vaid ajajärgul, mil viimases ei olnud veel hakatud tähendatud tüve (algsest 'määrima, mustama') tarvitama irooniliselt, antifraasina tähenduses 'meelitama, kallistama' [---]". Kuna laenualuseks pakutud lt *glaima* etümoloogiline seos tigu tähistavate sõnadega on tundunud Saarestele väga võõrastav, on ta samas „teatava reservatsiooniga” pakkunud võrdlust leedu verbiga *laiminti* 'õnnistama; õnne soovima; edeneda laskma' (Saareste 1923: 10–12).

Julius Mägiste ei ole Saareste ülalkirjeldatud seisukohti heaks kiitnud, ta ei mainigi neid (EEW 4: 1215 sub *laimama*). Mägiste on oletanud, et *laimama* on võib-olla tüvesuguluses *laitma*-verbiga 'maha tegema, halvustama, vigu leidma' (seisukoht, mille oli möödaminnes esitanud juba Ojansuu 1915: 162) ja tuletatud verbaalnoomenist *laima*; juhul kui *laitma* ja *laimama* on tüvesuguluses, on need tuletised keelest kadunud („von einem verschollenen”) sõnatüvest *la(j)i-* (EEW 4: sub *laitma*). Mägiste kahtlused on põhjendatud: *laimama* ja *laitma* ei ole semantilisest lähedusest hoolimata tüvesugulused. Verbile ee *laitma* ning sm vkrij ja mrd *laittaa* id. (vasted samuti liivi, vadja ja isuri keeles) on Jorma Koivulehto (1999: 228) esitanud küllalt usutava baltoslaavi etümoloogia: bltsl **lāje/a-*, vrd vn *лѣять* 'haukuma, klähvima; sõimama', ld *lōti* (*lōja*, *lōjo*) 'haukuma; sõimama, laimama', lt *lāt* (*lāj*, *lāja*) id. Varem

on *laima*-verbile esitatud germaani etümoloogia (vt täpsemalt LÄGLOS 2: 158–159).

Saareste ja Mägiste seisukohti on põgusalt refereerinud ETY.

Leian, et Saareste on olnud õigel teel ja lahendusele vägagi lähedal, püüdes *laima*-verbi siduda balti vastetega. Ta on pidanud silmas *ai*-diftongilist laenualust ja jõudnud nii paratamatult läti vasteteni *glaima*, *glaimot*. Läänemeresoome keelte vanade balti laenude hulgas on *ai*-diftongilisi juhte, mille etümoloogilised jätkajad tänapäeva balti keeltes on *ie*- resp. *ei*-diftongilised (probleemi olemuse kohta vt Vaba 2015: 55–56). Mõned näited: ee *kõik*, sm *kaikki* jt < blt **kaika*- ~ **keikā*, vrd ld *kieka* '(suur) hulk, kogus', *kiekas* 'kui palju, kui suur', *kiek* 'kui palju', lt arh *ciek* 'kui palju'; ee *lahja*, Lõ *laih* 'kõhn', sm *laiha* id. < blt **laisa*- ~ **leisa*-, ld *liesas* 'lahja, kõhn', lt *liess* id.; ee vkrj mrd *paimendama* 'loomi karjatama, kaitsma, valvama', sm *paimen* 'karjane' < blt **paimēn*, vrd ld *piemuo* : *piemens* 'karjane'; ee mrd *raid* 'remmelgas', sm *raita* id. ? < blt **preid*- ~ **pried*-, vrd lt *priede*, arh *prieda* 'mänd', mpr *Preydazare* (järv); sm mrd *vaikku* 'jõud, vägi', *vaikuttaa* 'mõju, toimet avaldada' < blt **vaik(a)*- ~ **veika*, vrd ld *vieka*, *viekas* 'jõud, elujõud, tugevus', *veikti* (*veikia*, *veikē*) 'tegutsema, töötama; mõjutama', lt *veikt* (*veic*, *veica*) 'täitma, teostama, sooritama'. Oletan, et ee *laimama* on vana balti laen, mis on lähtunud laenualusest **glaima*- resp. **gleima*-. Balti laenualuse jätkajaid tänapäeva balti keeltes on nt ld *gléimoti* 'mustama, reostama, rüvetama, roojastama, määrima; (refl) kleepuma', *gléimėti* 'limaga, mustusega kattuma', *gleima*, *gleimė* 'lima, ila', *gleimotis* 'limaseks, kleepuvalt libedaks muutuma' (LKŽ), lt mrd *gliemas* pl 'kleepuv vedelik', *gliema* 'limane mustus, lima; vihmauss', *gliemēt*, *gliemēt* 'limaseks, libedaks muutuma', *gliema* 'lima, röga', *gliemis* 'uss, vagel, tõuk; tigu, teokarp, mollusk, limune' (ME 1: 628–629, 633; EH 1: 394; LEW 1: 157 sub *gliėti*; LEV 1: 298–299 sub *glaimot*, 300 sub *gliemis*); nende võimalik indoeuroopa arhetüüp on **glei-m* 'kleepuma, määrima' (Pokorny 1949: 364).

Samatüveline kui *laim* ja *laimama* on eeLõ (*konna*) *laimō* : '*laimō* 'konnakudu', mis EMS-i andmeil on registreeritud üksnes Võrumaal Harglas ja mis seni pole etümoloogide vaatevälja sattunud. Kuna see nimisõnatüvi leidub ka Urvaste pastori Johannes Gutsloffi grammatika sõnastikuosas – Schleim ['lima'] *Laim* / *a* (Gutsloff 1648) –, siis võib arvata, et sõna levik pidi minevikus olema ulatuslikum. Hella Keem (1998: 331) iseloomustab Gutsloffi sõnastikku nii: „Põhiliselt on meil siin tegemist üsna vanapärase Tartu murde sõnadega. [...] Seejuures ei tohi unustada, et Urvastes nagu Võru murdes üldse on kasutusel ka kogu Tartu murde vanapärane sõnavara, teadagi arhailisemal kujul.”

Oletan, et kõne all on läänemeresoome kontraktaverbidega kohanenud verbilaen *laimama* : *laimata* (Wiedemanni sõnaraamatus rööpselt küll ka *laimama* : *laimada*), millest on tuletatud verbaalnoomen *laim* : *laima* ja noomeniliitiga -u *laim* : *laimu* (vrd *hakkama* : *hakata* ⇒ *hakk* : *haka* ja *hakk* : *haku* 'hakatus, algus' Wiedemann 1973 [1893]: 19). Etümoloogilise analüüsi toel rekonstrueeritav sisuplaan kõneleb sellest, et *laimama* väljendab tegevust, kus häbistatav isik valatakse üle – küllap verbaalselt – ebameeldiva kleepuva vedeliku või limaga. Sisuplaanilt samasuunalised ja etümoloogi abitaagi mõistetavad *laimamist* väljendavad verbid on nt *mustama*, *tõrvama*, *määrima* või veelgi jõulisemad *soppa kaela loopima*, *poriga pilduma* või

koguni *täis pasandama* (vt *laimama* sünonüümirida eespool). Lisaselgitust või etümoloogi tuge vajavad nähtavasti samasisulisel *teotama* $\Leftarrow$ *tigu* : *teo* 'mustus, sõnik; limune (vrd *lima*)', mrd *kudu kandma*: Kaarma *keib küla kaudu teite pööle kudu kandmas* (EMS), vrd (*kala-, konna*)*kudu*, *reotama* < *rigu* : *reo* 'risu, kola', *sõõnama* $\Leftarrow$ *sõõn* 'mustuse triip, viir' jms (VMS). Identseid näited võib vaevata tuua naaberkeeltest ja ilmselt kaugemaltki, mis kõneleb sellest, et tegu on semantilise universaali; mõned näited oleksid sm *mustata* $\Leftarrow$ *musta* 'must, häbiväärne', *loata* : *lokaan* $\Leftarrow$ *loka* 'pori, muda, kõnts vms', lt *apsplauditi* $\Leftarrow$ *splaudas* 'sülg, ila', vn *сквернить* $\Leftarrow$ *скверна* 'pori, mustus'.

VÕRGUMATERJALID

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ekss>

EMS = Eesti murrete sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ems>

ERA = Eesti rahvalaulude andmebaas. <http://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas>

Esterm = Eesti Keele Instituudi mitmekeelne terminibaas. <http://termin.eki.ee/esterm>

ETY = Eesti etümoloogiasõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ety>

LKŽ = Lietuvių kalbos žodyno. Kd I–XX, 1941–2002. Elektroninio varianto I leidimas 2005. <http://www.lkz.lt>

Piiblisõnastik = Eesti piiblitõlke ajalooline konkordants. <https://www.eki.ee/piibel>

SMS = Suomen murteiden sanakirja. <http://kaino.kotus.fi/sms>

Sõnaveeb = EKI ühendsõnastik 2020. <https://sonaveeb.ee>

SYS = Sünonüümisõnastik. <http://www.eki.ee/dict/sys>

VMS = Väike murdesõnastik. <http://portaal.eki.ee/dict/vms>

KIRJANDUS

EEW = Julius Mägiste, Estnisches etymologisches Wörterbuch. Kd 1–12. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft, 2000.

EH = Jānis Endzelins, Edite Hauzenberga, Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai. Kd 1–2. Rīgā: Herausgegeben vom lettischen Kulturfonds / Grāmatu apgāds, 1934–1946.

ERL = Eesti rahvalaulud. Kd III, v 1. Antoloogia. Toim Ülo Tedre. Tallinn: Eesti Raamat, 1971.

Gutslaff, Johannes 1648. Observationes grammaticae circa linguam Esthonicam. Dorpati Livonorum: Excudebat Johannes Vogel / Acad. Typogr.

Häkkinen, Kaisa 2004. Nykysuomen etymologinen sanakirja. Juva: WSOY.

Kaalep, Heiki-Jaan; Muischnek, Kadri 2002. Eesti kirjakeele sagedussõnastik. Tartu: [Tartu Ülikool].

Kagaine, Elga 2004. Lokālie somugrismi latviešu valodas Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.

Keem, Hella 1998. Johannes Gutslaffi grammatika eesti keel ja Urvaste murrak. – Johannes Gutslaff. Observationes grammaticae circa linguam Esthonicam. Grammatilisi vaatlusi eesti keelest. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 10.) Tartu: Tartu Ülikool, lk 317–332.

- Kettunen, Lauri 1938.** Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae V.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Koivulehto, Jorma 1999.** Verba mutuata. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 237.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- LEV** = Konstantins Karulis 1992. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. Kd 1–2. Rīga: Avots.
- LEW** = Ernst Fraenkel 1962–1965. Litauisches etymologisches Wörterbuch 1–2. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- LÄGLOS** = Andries D. Kylstra, Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra, Osmo Nikkilä, Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. Kd 2. Amsterdam–Atlanta: Rodopi, 1996.
- ME** = K. Milenbacha Latviešu valodas vārdnīca. Kd 1–4. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelins. Rīgā: Herausgegeben vom lettischen Bildungsministerium / Herausgegeben vom lettischen Kulturfonds, 1923–1932.
- Ojansuu, Heikki 1915.** Beiträge zu den finnisch-germanischen Berührungen. – Neuphilologische Mitteilungen, kd XVII, nr 7–8, lk 157–163.
- Ojansuu, Heikki 1916.** Suomalais-virolaiset kielelliset kosketukset. I. Viron kielen vaikutus suomeen. – H. Ojansuu, Suomen kielen tutkimuksen työmaalta. Sarja esitelmä I. Jyväskylä: Gummerus, lk 98–205.
- Pokorny, Julius 1949–1959.** Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Kd 1–2. Bern: A. Francke AG Verlag.
- Raun, Alo 1982.** Eesti keele etümoloogiline teatmik. Rooma–Toronto: Maarjamaa.
- Saareste, Andrus 1923.** Etümoloogilised märkused III. – Eesti Keel, nr 1, lk 10–15.
- SKES** = Y. H. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki, Suomen kielen etymologinen sanakirja. Kd 2. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII2.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1958.
- SSA** = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. Kd 2. 2. tr. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62.) Peatoim Ulla-Maija Kulonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 2001.
- Thor Helle, Anton 1732.** Kurtzgefaßte Anweisung Zur Ehstnischen Sprache, in welcher mitgetheilet werden I. Eine Grammatica, II. Ein Vocabularivm, III. Proverbia, IV. Ænigmata, V. Colloquia. Halle: Gedruckt bey Stephan Orban.
- Vaba, Lembit 2015.** Sõna sisse minek. (Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 73.) Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts.
- Vestring, Salomo Heinrich 1998 [1710–1730].** Lexicon Esthónico Germanicum. [Võrguteavik.] Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- VKS** = Vadja keele sõnaraamat. Kd 3. Toim Elna Adler, Merle Leppik. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 1996.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 [1893].** Estnisch-deutsches Wörterbuch. Vierter unveränderter Druck nach der von Jakob Hurt redigierten Auflage. Tallinn: Valgus.

KASUTATUD KEELE- JA GRAMMATIKALÜHENDID:

arh = arhailine keelend; **blt** = (alg)balti keel; **bltsl** = baltoslaavi algkeel; **ee** = eesti keel; **(ee)Lõ** = lõunaeesti murdekeel; **ld** = leedu keel; **lt** = läti keel; **lv** = liivi keel; **mpr** = muinaspreisi keel; **mrd** = murdesõna; **pl** = pluural; **refl** = refleksiiv; **sm** = soome keel; **van** = vananenud; **vdj** = vadjä keel; **visl** = vanaislandi keel; **vkrij** = vana kirjakeel; **vn** = vene keel; **vüsk** = vanaülemsaksa keel.

Lembit Vaba (sünd 1945), PhD, Läti Teaduste Akadeemia välisliige,
phorest45@gmail.com

What is *laim* and what does *laimama* mean in Estonian?

Keywords: Estonian, Finnic languages, lexical history, Baltic loanwords

In the article, the Baltic etymology **glaima-* ~ **gleima-* is suggested for the Estonian verb *laimama* 'to spread a lie or a shameful fabrication about someone, defame, slander'. Other etymological descendants current in modern Baltic languages include, e.g., Lith. *glėimoti* 'to smear, soil, besmire, befoul, pollute; to stick', *gleima* 'slime; saliva', Latv. dial. *gliema* 'slimy dirt, slime; earthworm' etc. It is pointed out that Est. obsol. *laim* : *laima* 'slander' is a verbal noun, whence the noun *laim* : *laimu* id has been derived by means of the suffix *-u*. As revealed by etymological semantic analysis, the verb *laimama* refers to an activity resulting in the defamed person being poured over with an unpleasant sticky liquid or slime. Other expressions with a similar motivation can be found in Estonian as well as in the neighbouring languages.

Lembit Vaba (b. 1945), PhD, Foreign Member of the Latvian Academy of Sciences,
phorest45@gmail.com